

تحلیل اصول ارتباط موفق همسران در خانواده سالم بر اساس آموزه‌های قرآن و روایات

حمیده حسن پور^۱

Abstract

A healthy family depends on the quality of the couple's relations. In a healthy family, the communication of the spouses that is successful has certain principles which greatly help the improvement of the relationship between the couples. This paper, considering the problems that exist in today's couples' relations, is aimed at extracting and analyzing the principles of successful communication among spouses in a healthy family, by means of the descriptive and analytical method, through the use of the Holy Scriptures and narrations. The data were collected from religious sources and then subjected to analysis.

The teachings of the Prophet Muhammad's pure Islam suggest that through the mutual respect, kindness, forgiveness, and toleration among the partners, the responsibility, good manners, support, and dealing with each other well, the rights of the spouses and the honoring of the spouse, all these principles are the fundamental and comprehensive aspects of the communication between the partners in a healthy family. Practicing these principles in marital life results in the establishment of a healthy relationship between the couples.

Keywords: Holy Quran, Narrations, Healthy family, Spouses communication, man-woman, family ethics.

۱. چکیده

یک خانواده سالم به کیفیت روابط همسران بستگی دارد. در خانواده سالم ارتباط موفق همسران

دارای اصولی است که به بهبود روابط زوجین کمک شایانی می‌کند. با توجه به مشکلاتی که در عصر

حاضر در روابط زوجین وجود دارد. این پژوهش با روش توصیفی و تحلیلی در پی استخراج و تحلیل

اصول ارتباط موفق همسران در خانواده سالم با استفاده از آیات و روایات است. داده‌ها از طریق منابع

معتبر دینی جمع‌آوری و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

آموزه‌های اسلام ناب محمدی، الگوی کامل و جامع در زمینه اصول ارتباط موفق همسران در

خانواده سالم را ارائه می‌دهد؛ از جمله آنها: احترام متقابل، محبت، عفو و گذشت، مسئولیت‌پذیری،

خوش اخلاقی، رفق و مدارا، رعایت حقوق همسران و تکریم است. به کار گرفتن این اصول در زندگی مشترک موجب ایجاد رابطه ای سالم بین زوجین است.

کلیدواژه‌ها: قرآن کریم، روایات، خانواده سالم، ارتباط همسران، زن و شوهر، اخلاق خانواده.

۲. مقدمه

خانواده، مهم ترین نهادی اجتماعی است که سلامت و پویایی آن به کیفیت روابط همسران بستگی دارد. گزارش های مربوط به مرکز آمار ایران، نشان دهنده افزایش چالش های ارتباطی بین همسران و تزلزل نهاد خانواده است. این وضعیت پیامدهای سوئی در زمینه ارتباطات فردی، اجتماعی و خانوادگی دارد و موجب سست شدن بنیان های زندگی زناشویی، اختلافات خانوادگی، طلاق و الگوهای ارتباطی ناسالم در نسل های آینده را به وجود می آورد. در چنین شرایطی، ارائه اصول متقن، جامع و کامل بر اساس الگوها و آموزه های اسلامی برای بهبود کیفیت روابط موفق همسران ضروری است.

اهمیت این مسئله از چند بعد است: از بعد علمی، شناخت عوامل مؤثر بر ارتباط موفق، موجب به غنی سازی نظریه های حوزه های روانشناسی خانواده، جامعه شناسی و علوم ارتباطات می گردد. از بعد کاربردی، استخراج اصول عملی به عنوان زیر بنای طراحی برنامه های آموزشی، مشاوره ای نهاد خانواده مورد استفاده قرار گیرد. در بعد اجتماعی، گسترش این اصول به سلامت و تحکیم بنیان های نهاد خانواده و سلامت و به تبع سلامت و پویایی جامعه مؤثر خواهد شد..

با وجود پژوهش های متعددی که در زمینه مهارت های ارتباطی زوجین صورت گرفته است، شکاف دانشی قابل تامل در زمینه تحلیل اصول ارتباط همسران موفق در خانواده سالم بر اساس منابع اصیل معتبر اسلامی وجود دارد. بسیاری از تحقیقات، یا نگاهی بخشی و تک عامل به مسئله دارند یا صرفاً به بازخوانی نظریه های روانشناسی غربی اکتفا کرده اند، در حالی که دین مبین اسلام با رویکردی کل نگر،

در تمام ابعاد زندگی انسان، از جمله ارتباط موفق همسران، دستورالعمل‌ها و برنامه‌های لازم را ارائه کرده است. حال سوال این است که اصول ارتباط موفق همسران در خانواده سالم، بر اساس آموزه‌های قرآنی و روایات معصومین (علیهم السلام) کدامند و چگونه قابل تبیین و تحلیل هستند؟

متغیر اصلی در این پژوهش، «اصول ارتباط موفق همسران» در بستر «خانواده سالم» است که با استناد به مباحث «آموزه‌های قرآن و روایات» مورد تحلیل قرار می‌گیرد. هدف این پژوهش، تحلیل و استخراج اصول ارتباط موفق همسران در خانواده سالم بر اساس آیات قرآن کریم و روایات است. و مباحث تطبیقی با دیگر مکاتب یا تحلیل‌های جامعه‌شناختی معاصر پرداخته نشده است. یافته‌های پژوهش به صورت تحلیل داده‌ها و ذکر مستندات قرآنی و روایی در هر مورد است. پژوهش درباره روابط موفق همسران، در حوزه‌های میان‌رشته‌ای روانشناسی خانواده، جامعه‌شناسی و مطالعات دینی قرار دارد. در این مقاله به طور ویژه به استخراج و تحلیل اصول ارتباط موفق همسران بر اساس آموزه‌های قرآن و روایات پرداخته است.

طبق پیشینه بررسی شده در این زمینه، در حوزه علوم روانشناسی و علوم اجتماعی، غالب پژوهش‌ها به عوامل مؤثر بر مهارت‌های ارتباطی همسران با روش‌های پیمایشی و پرسشنامه‌ای پرداخته‌اند که صرفاً توجه به نظریه‌های روانشناسی غربی و عدم توجه به بافت فرهنگی - دینی جامعه ایران بوده است و تعمیم‌پذیری محدودی دارند. همچنین در تحقیقاتی به مبانی دینی خانواده و احترام و محبت پرداخته‌اند و پژوهش‌های متعددی به تاثیر دینداری بر همسران پرداخته‌اند که در اغلب آنها تحلیل نظام‌مند، جامع و طبقه‌بندی‌شده از اصول ارتباطی بر اساس منابع دینی وجود ندارد.

با توجه به مرور پیشینه، خلأ پژوهشی در جهت اقدام به جمع‌آوری و دسته‌بندی منسجم اصول حاکم بر روابط موفق همسران بر اساس آیات و روایات به روش توصیفی - تحلیلی وجود دارد. لذا در این تحقیق به پر کردن همین خلأ به روش تحلیل محتوای کیفی استقرایی در جهت ارائه اصول نظام‌مند

و طبقه بندی شده است. طبق این پیشینه، ضرورت انجام این پژوهش به روش تحلیل محتوای کیفی را به وجه مناسب بیان می کند.

بر اساس تحلیل منابع معتبر دینی از جمله آیات قرآن کریم و روایات معصومین (علیهم السلام) هشت اصل مهم درباره ارتباط موفق همسران در خانواده سالم به دست آمد که تحلیل هر کدام در ادامه ذکر می شود:

۳. احترام متقابل

خانواده سالم خانواده‌ای است براساس احترام متقابل در روابط مرد و زن، و حرمت یکدیگر را پاس داشتن؛ و در شرایط عادی و غیرعادی، با یکدیگر به نیکی رفتار کردن. (مصطفی، ۱۳۸۳، ج ۴، ص ۲۳۵) قرآن کریم بدین گونه با یکدیگر زیستن فرمان داده است: «عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَ يَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا» با همسران خود به نیکویی رفتار کنید و اگر شما را از آنان خوش نیامد، پس بسا چیزی را خوش نمی‌دارید و خدا در آن مصلحت فراوان قرار می‌دهد. (نساء، ۱۹)

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) می‌فرماید: «برادرم جبرئیل به من خبر می‌داد و همواره سفارش زنان را به من می‌کرد، تا آنجا که گمان کردم جایز نیست شوهر به زنش «اف» بگوید، ای محمد (صلی الله علیه و آله)! در مورد زنان تقوای الهی پیشه کنید ... با آنان مهربان باشید و رضایت خاطر آنها را فراهم کنید، تا در کنار شما باشند، آنان را بر کاری مجبور نکنید، برایشان خشم نگیرید و اموالی که به آنان داده‌اید- جز با رضایت و اجازه آنها- پس نگیرید.» (بروجردی، ۱۳۸۶، ج ۲۵، ص ۵۳۳) امام صادق (علیه السلام) در مورد احترام به زن توصیه کرده، می‌فرماید: «مَنْ اتَّخَذَ امْرَأَةً فَلْيَكْرِمْهَا، فَإِنَّمَا امْرَأَةٌ أَحَدِكُمْ لَعْبَةٌ، فَمَنْ اتَّخَذَهَا فَلَا يُضَيِّعُهَا؛ هر کس زن بگیرد باید به او احترام بگذارد. همانا زن هر کدام از شماها دلبز و معشوق شماسست، بنابراین هر کس زن می‌گیرد نباید او را ضایع سازد.» (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۵، ص ۶۱) همان حضرت در این باره می‌فرماید: «... سَعِيدَةٌ سَعِيدَةٌ امْرَأَةٌ تُكْرَمُ زَوْجُهَا وَلَا تُؤْذِيهِ وَ تَطِيعُهُ فِي جَمِيعِ أَحْوَالِهِ؛ بسیار سعادتمند است زنی که به شوهرش احترام گذارد، او را آزار ندهد و همواره از او اطاعت کند.» (کراجکی، ۱۴۱۰، ج ۱، ص ۱۵۰) همچنین رسول خدا (صلی الله

علیه و آله) می فرمود: «خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِنِسَائِهِ وَ اَنَا خَيْرُكُمْ لِنِسَائِي؛ بهترین شما کسی است که با همسرش نیک رفتارت تر باشد، و من از همه شما با همسران خود نیک رفتارترم.» (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۴۴۳) امام صادق (علیه السلام) در این جهت فرموده است: «رَحِمَ اللَّهُ عَبْدًا أَحْسَنَ فِيمَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ زَوْجَتِهِ؛ خدا رحمت کند مردی را که روابط میان خود و همسرش را نیکو سازد.» (فیض کاشانی، ۱۴۰۶، ج ۲۲، ص ۷۸۹)

زن و شوهر باید به یکدیگر احترام کنند و حرمت هم را نگه دارند، نه تنها بدان خاطر که زن و شوهر و ناگزیر به اتخاذ چنین شیوه‌ای هستند، بلکه بدان خاطر که آنان امانتدار خداوند و هرکدام چون امانتی از خدا در دست دیگری هستند. و نیز این مسأله مسلم است که خداوند بنی آدم را گرامی داشته است: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ؛ و ما به فرزندان آدم کرامت دادیم.» (اسراء، ۷۰) و کسی که مورد گرامیداشت خداوند است نمی تواند از سوی آفریده او مورد بی حرمتی قرار گیرد. (قائمی، ۱۳۶۴، ص ۱۲۴) هر یک از زن و مرد باید نهایت تمجید و احترام را نسبت به همسر خویش اعمال کند و در هیچ شرایطی کمترین اهانتی به شریک زندگی خود نکند. (الهامی نیا، ۱۳۷۸، ص ۸۷)

۴. محبّت

زن و شوهر باید نسبت به هم مهرورز و علاقمند باشند و اصولاً از اهداف و مقاصد ازدواج این است که خانواده تجلیگاه مودّت و رحمت گردد. (قائمی، ۱۳۶۴، ص ۱۲۴) البتّه، طبق فطرت الهی، خداوند مودّت و محبّت را از ابتدا بین زن و شوهر قرار داده است (مظاهری، بی تا، ص ۸۵) و خمیرمایه اصلی دوستی در خانواده، وجود علاقه و محبت میان زن و شوهر است و البته این علاقه هنگامی تثبیت می شود و افزایش می یابد که آشکارا به صورت کلامی و غیر کلامی (با اعمال محبت آمیز) ابراز گردد. (عباس نژاد، ۱۳۸۴، ص ۲۸۹) رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در این جهت سفارش می فرمود که دوستی ها و صمیمیت ها ابراز شود و به زبان آید و با لطیف ترین بیان گفته شود: «قَوْلُ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ إِنِّي أَحِبُّكَ لَا يَذْهَبُ مِنْ قَلْبِهَا أَبَدًا؛ سخن مرد به همسر خود که «دوستت دارم» هرگز از قلب زن بیرون نمی رود.» (حر عاملی، ۱۴۱۴،

این پژوهش شاهدهی است بر غنای منابع اسلامی در ارائه اصول کارآمد برای مهم ترین رکن جامعه یعنی خانواده است. به کارگیری این اصول در تحکیم بنیاد های خانواده سالم و موفق و به تبع آن حیات طیه و جامعه سالم تاثیر گذار است.

۱۲. راهکارها

۱. با یادگیری مهارت های ارتباطی نظیر گوش کردن به حرف های یکدیگر، احترام به نظرها و عقاید همدیگر روابط خود را بهبود بخشید.

۲. به هر طریق ممکن، رفتارهای مطلوب همسران را مورد توجه و تأیید قرار دهید؛ به گونه ای که همسران بفهمد برای او ارزش قائل هستید.

۳. در هر فرصت ممکن، با همسر و اعضای خانواده تان، ارتباط کلامی و عاطفی برقرار کنید. زنان از صحبت کردن با همسرشان بیشتر لذت می برند؛ بنابراین مردان باید فعالانه به سخنان آنان گوش کنند و واکنش مناسب نشان دهند.

۴. گاهی در فضایی محرمانه، محبت آمیز و صمیمانه به ارزیابی رفتار و روابط یکدیگر پردازید و از یکدیگر بپرسید، چه باید کرد تا روابط تان بهتر و با نشاط تر شود.

۵. همیشه، در رویارویی با مسائل و مشکلات خانوادگی، خود را در وضعیت طرف مقابل قرار دهید و با قبول مسئولیت خود و شناخت انتظارات متقابل، به حل و فصل اختلافات روی آورید.

۶. از خطاهای یکدیگر به سرعت بگذرید و خطاهای همدیگر را تحمل کنید.

۷. با یادآوری برخی ایام- مانند روز تولد، سالگرد ازدواج و نظایر آن- و دادن هدیه هایی هر چند کوچک (مثل یک شاخه گل)، به طور نمادین عشق و علاقه خود را به همسران ابراز دارید.

۸. در انتخاب دوست و برقراری روابط دوستانه با دیگران دقت کنید و این امور را با توافق یکدیگر انجام دهید.

۹. از هر گونه رفتاری که به مردسالاری یا زن سالاری می‌انجامد، بپرهیزید.

۱۰. از رفتارهای مطلوب همسران تشکر کرده، او را تشویق کنید و انگیزه تکرار آن رفتار را بیشتر سازید.

۱۱. برای داشتن یک زندگی با نشاط و موفق خوب بیندیشید، وقت بگذارید، احساس مسئولیت کنید، موانع ارتباط سالم را از میان بردارید و به عوامل ایجادکننده روابط سالم توجه نمایید.

۱۲. با مطالعه کتاب‌های مربوط به انتخاب همسر، آیین همسراری و چگونگی ایجاد ارتباط با دیگران و نیز شرکت در جلسه‌های آموزش خانواده، دانش و مهارت خود را در این زمینه افزایش دهید. (کاشفی، ۱۳۸۹، ص ۵۰)

۱۳. پیشنهادها

۱. انجام پژوهش‌های میدانی و کاربردی با استفاده از پرسشنامه و مصاحبه

۲. تدوین برنامه‌های آموزشی و درسی مدارس و دانشگاه‌ها

۳. تدوین سامانه‌های مشاوره خانواده و روانشناسی

۴. تولید محتواهای دینی در رسانه‌های ملی

۱۴. منابع

• قرآن کریم

۱. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۷۶). الأُمالی (چاپ ۶). تهران: کتابچی.

۲. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۱۳). من لا یحضره الفقیه، ترجمه فارسی، علی اکبر (چاپ دوم).

قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

۳. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۰۳) معانی الأخبار، ترجمه غفاری، علی اکبر (چاپ اول). قم:

دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

۴. ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۳۸۵). علل الشرایع (چاپ اول). قم: کتابفروشی دآوری.

۵. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۳۶۳). تحف العقول، ترجمه غفاری، علی اکبر (چاپ دوم).

قم: جامعه مدرسین.

۶. ابن حیون، نعمان بن محمد مغربی (۱۳۸۵). دعائم الإسلام (چاپ دوم). قم: مؤسسه آل البيت

علیهم السلام.

۷. الهامی نیا، علی اصغر (۱۳۷۸) اخلاق عملی (چاپ اول). قم: اداره آموزشهای عقیدتی سیاسی

نماینده ولی فقیه در سپاه.

۸. بروجردی، حسین، (۱۳۸۶). منابع فقه شیعه (ترجمه جامع احادیث الشیعه) (چاپ اول).

تهران: انتشارات فرهنگ سبز.

۹. بحرانی اصفهانی، عبد الله بن نور الله (۱۴۱۳). عوالم العلوم و المعارف و الأحوال من الآیات

و الأخبار و الأقوال (مستدرک سیده النساء إلى الإمام الجواد) (چاپ اول). قم: مؤسسه الإمام المهدي

(عجل الله تعالی فرجه الشریف).

۱۰. پاینده، ابوالقاسم (۱۳۸۲). نهج الفصاحة (چاپ چهارم). تهران: دنیای دانش.

۱۱. حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۴). هداية الأئمة إلى أحكام الأئمة علیهم السلام (چاپ

اول). مشهد: آستانه الرضویه المقدسه، مجمع البحوث الإسلامیه.

۱۲. حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹). وسائل الشیعه (چاپ اول). قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام.
۱۳. دلشاد تهرانی، مصطفی (۱۳۸۳). سیره نبوی (منطق عملی) (چاپ دوم). تهران: دریا.
۱۴. دیلمی، حسن بن محمد (۱۴۱۲). إرشاد القلوب إلى الصواب (چاپ اول). قم: الشریف الرضی
۱۵. شریفی، احمد حسین، (۱۳۹۶). آیین زندگی (اخلاق کاربردی) (چاپ اول) قم: نشر معارف.
۱۶. شهرزوری، محمد بن محمود (۱۳۸۵). رسائل الشجرة الإلهية فی علوم الحقائق الربانية (چاپ اول). تهران: موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران.
۱۷. طبرسی، حسن بن فضل (۱۴۱۲). مکارم الأخلاق (چاپ چهارم). قم: الشریف الرضی.
۱۸. عباس نژاد، محسن، قرآن (۱۳۸۴). روانشناسی و علوم تربیتی (چاپ اول). مشهد: بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه.
۱۹. فاخری، علیرضا؛ منتظری، محمد حسین (۱۳۷۸). اخلاق در خانواده (چاپ اول). تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
۲۰. فیض کاشانی، محمد محسن بن شاه مرتضی (۱۴۰۶). الوافی (چاپ اول). اصفهان: کتابخانه امام امیر المؤمنین علی (علیه السلام).
۲۱. قائمی، علی (۱۳۶۴). اخلاق و معاشرت در اسلام (چاپ اول). تهران: امیری.
۲۲. کاشفی، محمدرضا (۱۳۸۹). پرسش ها و پاسخ های دانشجویی (چاپ نهم). قم: دفتر نشر معارف.
۲۳. کراجکی، محمد بن علی (۱۴۱۰). کنزالفوائد (چاپ اول). قم: دارالذخائر

۲۴. کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۴۰۷). الکافی (چاپ چهارم). تهران: دارالکتب الإسلامية.
۲۵. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴). تفسیر نمونه (چاپ اول). تهران: دارالکتب الإسلامية.
۲۶. نوری، حسین بن محمد تقی (۱۴۰۸). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل (چاپ اول). قم: مؤسسه آل البيت (عليهم السلام).
۲۷. لیثی واسطی، علی بن محمد (۱۳۷۶). عیون الحکم و المواعظ (چاپ اول). قم: دار الحديث.
۲۸. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۴۰۳). بحار الأنوار (چاپ دوم). بیروت: دار إحياء التراث العربی.
۲۹. مظاهری، حسین (۱۳۸۹). سیر و سلوک (یقطه)، (چاپ دوم). قم: مؤسسه فرهنگی مطالعاتی الزهراء (عليها السلام).
۳۰. مظاهری، حسین (بی تا). خانواده در اسلام (مظاهری) (چاپ اول). قم: شفق.
۳۱. یوسفیان، نعمت الله، (۱۳۷۸) مدیریت در خانه و خانواده (چاپ اول). تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی نمایندگی ولی فقیه.